

Två nyare framställningar om lutherska bekännelseskriter

HANS-OLOF KVIST

År 1996–1997 utkom på förlaget Walter de Gruyter Gunther Wenz' *Theologie der Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Eine historische und systematische Einführung in das Konkordienbuch* i två band omfattande sammanlagt 1535 sidor. Några år senare, år 2000, utkom på förlaget Anis Peder Nørgaard-Højens *Den danske folkekirkes bekendelseskriter* likaså i två band, varav det första är försett med underrubriken *Tekst og oversættelse* och det andra med underrubriken *Kommentar*. I sin helhet omfattar verket 782 sidor.

I det följande skall en värdering av de båda verken göras. Ett första steg att orientera sig fram till en lämplig utgångspunkt för en egen värdering är att ta reda på värderingsgrunden för tidigare bedömningar av olika verk om bekännelseskriter på luthersk mark, dvs. utröna de synpunkter som därvidlag varit bestämmande. Av de båda författarna är Wenz den som erbjuder textunderlag för ett sådant företag. Det är därför motiverat, att jag till en början vänder mig hans verk.

WENZ' VÄRDERINGSBIDRAG

För Wenz' bekännelsehermeneutiska grundavgöranden är det utmärkande, att *communio sanctorum* förverkligar sig som en kommunikativ konsensgemenskap. I fråga om betydelsen av den lära som gäller innanför för denna konsensgemenskap är det därvid

enligt Wenz viktigt att markera, att ingen konsensartikulation medför, definierar eller garanterar något om den gällande identitetsskapande konsensen eller med Wenz' ord i svensk översättning: "Ingen konsensartikulation är i sig en tillräcklig betingelse för en om den gällande konsens."¹ Om sanning innebär, att en uppnådd konsens utmynnar i vad de samtyckande själva avslutar ("Selbstabschluß der Konsentierenden"), skulle den enligt Wenz vara något som man på sekteriskt vis förbehåller sig själv, inte något man allmänt kan bli delaktig av. Ett medvetande om en oersättlig individualitet, som utmärkande för en enskild människans samvete inför Gud, befinner sig helt i konformitet med ett erkännande av en irreducibel, oupphävbar subjektpluralitet. Enligt Wenz får pluralitet inte i förväg misstänkliggöras som något opassande för sanningen och likställas med godtycke. Wenz' argument för detta är att Jesu Kristi ande skapar en gemenskap (alltså *communio sanctorum*), i vilken de olikvarande just som olikvarande kan vara ense, eftersom olikheten, utan att någonsin upphävas, gått miste om det som skiljer. För Wenz betyder detta, att där en levande gemensam ande av detta slag råder en kyrka i enlighet med evangeliet blivit till och att Guds rike inte är fjärran.²

Dylika tankegångar är typiska för Wenz' hermeneutiska approach. Här har jag låtit dem tala med syftet att visa hur de kommer till användning, när Wenz tar ställning till tidigare efterkrigstida verk om

luthersk bekännelseskraftsteologi. Wenz bemödar sig på ett föredömligt sätt om att ta ställning till vad som enligt hans utgångspunkter måste ha utkristalliserats till en pluralitet av tidsbetingade lutherska tolkningssanningar. Han beskriver och tar i tur och ordning ställning till Edmund Schlinks, Friedrich Brunstäds, Holsten Fagerbergs och Friedrich Miltenbergers lutherska bekännelseskraftsteologier. Efter att ha avslutat sitt manuskript noterar Wenz, att Horst Georg Pöhlmanns, Torleiv Austads och Friedhelm Krügers *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften* utkommit och att han i följande band skall gå in på detta tremansverk.³

I enlighet med de utformade hermeneutiska ställningstagandena hävdar Wenz' om Schlinks arbete, att dennes metodiska distinktion mellan ett receptivt tillkännedomstagande och ett kritiskt-konstruktivt ställningstagande inte är faktiskt genomförbar, eftersom i varje förståelseprocess en reception är oskiljaktigt förbunden med en kritisk konstruktion.⁴ Om Brunstäds arbete, som betonar bekännelseskrafternas systematiska enhetlighet, är det kritiska omdömet, att det i likhet med Schlinks inte lämnar rum för historiska differentieringar och därmed egentligen inte för fram enheten av sitt föremål som ett resultat och som en följd av en historisk förståelse utan genom att hänvisa till att det i bekännelseskrafterna handlar om kyrkans lära. Wenz sammanfattar sitt förbehåll mot Schlinks och Brunstäds arbeten genom att säga, att deras metod lett dem fram till att undertrycka och ofta också till att förtränga den historiska sidan av bekännelsebetraktelsen, fastän denna sida just när det gäller en dogmatisk värdering av bekännelsens sanning är oförytterlig.⁵

Wenz ger Fagerbergs arbete odelat erkännande som (övers.) ”ett bidrag av en teologi, som förstår sig som medvetet konfessionell och som sådan erkänner och tar itu med uppgiften att förstå sig själv och sitt eget kyrkodöme historiskt”. I anslutning till F. Haendler gör han dock en del kritiska påpekanden, som vid sidan av kyrko- och teologihistorisk inordning och graden av intensitet i fråga om hän synstagande till differentierat författarskap framför allt gäller frågan, om kriteriet gällande den yttre

överensstämmelsen mellan uppkomstförhållandena för de behandlade bekännelseskrafterna kan fungera som preliminärt indicium på deras – med vissa undantag – generella enhetlighet. Haendlers kritik låter enligt Wenz tvivel uppkomma, om Fagerberg – för att tala med Jüngel – i tillräcklig grad skiljer mellan bekännelsens yttre tidsbetingelser och inre tidsenlighet. För att säga saken kort: Fagerberg övervärderar de teologiska utsagornas beroende av de yttre tidsbetingelserna på bekostnad av deras beroende av själva sakbehandlingen ”inre” duktus, ”inre” sekvens och konsekvens. Kritiken stegras till att också gälla den tematiska indelningen av textbestånden, eftersom denna skymmer blicken för att de är historiskt differentierade.⁶

Litet svårt blir det att få fatt på vad kritiken riktigt går ut på efter det positiva omdömet, att Fagerberg tar hänsyn till de olika bekännelseexternas teologiska gestalningar och låter bekännelseskrafternas vittnesbörd framstå som en flerstämmig kör. I själva verket motsvarar Fagerbergs framställning ganska väl Wenz' egna hermeneutiska förväntningar. Wenz har tydligen haft problem med att finna en lämplig kritisk infallsvinkel. Haendler har här kommit honom till hjälp. För Wenz' historiska bekännelsehermeneutik, som förutsätter ett sammanhang mellan bekännelsetradition och kyrka, mellan dogmatiskt kunskapsintresse och historiskt medvetande, och därmed också ett inkluderande av *Konkordieformeln* i den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskraftsteologi, kommer Fagerbergs exkluderande av *Konkordieformeln* att bli den störande faktorn, trots att Fagerberg på liknande sätt förutsätter ett dylikt sammanhang.

1 Wenz 1996, 205–206.

2 Wenz 1996, 204–205.

3 Bibliografiska uppgifter se Pöhlmann m.fl. 1996.

4 Wenz 1996, 210.

5 Wenz 1996, 213, 218.

6 Wenz 1996, 220–221.

Enligt Wenz leder den för Mildenbergers helhetskonception utmärkande reduktiva koncentrationen på grundavgöranden till ett tendentiellt mindre beaktande av historiska och dogmatiska differentieringar i de lutherska bekännelseskrifterna. Denna omständighet ger Wenz anledning till att fråga, om Mildenbergers förfaringssätt på ett tillräckligt teologiskt och historiskt precist sätt lyckas fånga in den konfessoriskt-konfessionella profil, som är specifik för nämnda bekännelseskrifter. Wenz låter förstå, att i Mildenbergers förfaringssätt ett förhandsavgörande gör sig gällande, som går ut på att lösgöra den som ett enhetligt block uppfattade reformatoriska traditionen från den romerska katolicismen. Samtidigt som detta förfaringssätt kommer att förringa de traditionella kontroverserna mellan lutherdom och kalvinism leder det enligt Wenz naturligt till ett avvisande resp. en negativ värdering av *Konkordieformeln*.⁷

I det andra bandet återkommer Wenz till den av Pöhlmann, Austad och Krüger författade lutherska bekännelseskriftsteologin, men någon egentlig värdering av detta arbete är det här inte fråga om – kanske beroende på antalet bidragsgivare. I den tionde paragrafen, som behandlar syndarens rättfärdiggörelse, uppmärksammas Pöhlmanns artikel om ”rättfärdiggörelse och nåd” och Krügers artikel om ”de yttersta tingen inklusive frågan om framtiden redan börjat” som exempel på ytterligare belysning av det behandlade ämnet.⁸ Något senare i samma underavsnitt hänvisar Wenz i samband med behandlingen *Confessio Augustanas* (= CA) arvsyndartikel i fördjupande syfte till Austads artikel om ”människan och synden”.⁹

Austads artikel om ”kyrkan” omnämns i litteraturangivelserna för den elfte paragrafen om kyrka och ämbete¹⁰ och när Wenz behandlar kyrkan och det världsliga regementet hänvisar han när det gäller motiven för tvåregementsläran instämmande till Austads artikel om ”det nya livet”.¹¹ I sin behandling av kyrkan som *congregatio sanctorum* noteras Austads formulering gällande läran om kyrkan, dvs. att denna lära inte bara är en dogmatisk läropunkt bland andra, utan ett genomgående perspektiv i hela det teologiska tänkandet. I en tilläggsats till Austad-

citaten framhåller Wenz – helt i överensstämmelse med sakandan i Pöhlmanns, Austads och Krügers bidrag –, att de lutherska bekännelseskrifterna i enlighet med sin självförståelse skall tolkas som den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskrifter och att detta innebär att de i sin helhet skall tolkas som den ena, heliga, katolska och apostoliska kyrkans bekännelseskrifter. Teologi och kyrka är oskiljaktigt förbundna med varandra i det reformatoriska arvet.¹²

Om man i detta sammanhang skall tala om en värdering av Pöhlmanns, Austads och Krügers arbete på samma sätt som i fråga om de övriga publicerade lutherska bekännelsesteologierna, så blir den väl i Wenz’ framställning just det karakteristiska framhållandet av kyrkan som ett genomgående perspektiv i det teologiska tänkandet och betoningen av samhörigheten mellan kyrka och teologi i det reformatoriska arvet, en betoning, som också gäller förhållandet mellan den evangelisk-lutherska kyrkan och de lutherska bekännelseskrifterna. Några mera uttalade hermeneutiska värderingsöverbåganden aktualiseras inte i fråga om tremansverket till skillnad från vad fallet är i fråga om de övriga arbetena. För Wenz, som också framhåller sambandet mellan evangelisk-luthersk kyrka och teologi, tjänstgör Pöhlmann, Austads och Krügers bok de facto som konsultationsmaterial för det historiskt och sakligt tillförlitliga. Austads ”Rückfragen” i kapitlet om ”det nya livet” hade i alla fall kunnat stå testmaterial för Wenz hermeneutiska överbåganden. Under alla omständigheter är det tydligt, att Wenz’ och Pöhlmann, Austad och Krügers bekännelseskriftsteologi är av rätt olika natur – låt vara att de kan ha mycket gemensamt i betoning och utförande. Att på djupet analysera och jämföra kriterierna för å ena sidan en tremansteologisk bekännelseskriftsteologi med å andra sidan Wenz’ personligt-monumentala tolkning av vad han utför och gör gällande som den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskriftsteologi, kunde vara berikande för framtida luthersk-konfessionell diskussion.

Av den som bedömer och värderar för det mesta rätt sammansatta lutherska bekännelseskriftsteologier förväntar man sig naturligtvis något slags redo-

visning för den grundval på vilken bedömningskriterierna vilar. Wenz har i introduktionsavsnittet och de båda inledningarna av sitt verk¹³ i detta avseende gått grundligt tillväga och är alltså i denna mening inte svaret skyldig. Enligt hans egna historisk-hermeneutiska principkriterier är varje bekännelseskriststeologi att betrakta som dialogbidrag i en fortgående tros- och sanningsuttydande process. Det låter hans eget bidrag framstå i en ödmjuk dager karakteristisk för varje seriöst sanningsökande, i detta fall på den evangelisk-lutherska trosuttydningens område. Så länge processen inte framskridit alltför långt låter det naturligtvis också hans eget kyrkoberoende evangeliskt-lutherska bidrag framstå som en underförstådd och välmotiverad bedömningsplattform för andra diskussionsbidrag. Välmotiverad måste den vara – ty i annat fall skulle han löpa risk att falla på extern kritik utifrån andra utgångspunkter.

VÄRDERING AV NØRGAARD-HØJENS BIDRAGSUTFORMNING

Min uppgift är också att värdera, men min värderingsgrund kan inte vara densamma som Wenz', eftersom det knappast är en fruktbar uppgift att fråga efter om Wenz' varit trogen sina egna historisk-hermeneutiska utgångsprinciper. Wenz' evangelisk-lutherska bekännelseskriststeologi är i fortsättningen föremål för en extern värdering – något som väl inte motsäger vad Wenz' säger om subjektpluralitetens acceptabilitet inom *communio sanctorum*. Härtill kommer att min uppgift gäller två verk om bekännelseskristteologi – också Nørgaard-Højens. Det första som här kommer i fråga är att fråga efter vad som i vardera fallet skall värderas och om de båda verken är kommensurabla som värderingsföremål. Där förutsättningar ges skall naturligtvis också författarnas olika lösningsmodeller och behandling av substansfrågor kommenteras och en del externa jämförelser med nordisk anknytning göras. En ytterligare värderingsgrund är att uppskatta, i vilken mån texternas väsentliga teologiska substans på ett rättvisande sätt – under kritiskt beaktande av den subjektiva tolkningsgrunden och –utgångspunkten

– kommer till uttryck i respektive framställning. Jag börjar med Nørgaard-Højens verk.

På det första bandets bakpärm sägs, att *Den danske folkekirkes bekendelseskristteologi*, dvs. *Den apostolske, Den niæcenske* och *Den athanasianske trosbekendelse* samt *Den augsburgske trosbekendelse* och *Martin Luthers Lille Katekismus*, genom det utgivna bandet för första gången finns i en samlad parallellöversättning. Följer man innehållsförteckningen ter sig saken annorlunda: *Den danske folkekirkes bekendelseskristteologi* är följande fornkyrkliga och medeltida bekännelser: *Romanum, Apostolicum (Textus Receptus), Nicænum, Chalcedonense* och *Athanasianum* samt folkkyrkans reformatoriska bekännelser, dvs. *Den Augsburgske Bekendelse* och *Dr. Martin Luthers Lille Katekismus* inklusive *Hustavle, Tillæg om dåben* och *Tillæg om ægteskabet*. Av förordet framgår, att Leif Grane traditionellt uteslöt de tre sistnämnda ur *Lille Katekismus*. Nørgaard-Højens är själv osäker på om de skall räknas till folkkyrkans bekännelseskristteologi. De hör – som han säger – ”måske ikke i egentlig forstand til Den Lille Katekismus”. Han är försiktig med att vara kategorisk i detta sammanhang: om saken är osäker är de tre nämnda tilläggen ”derfor heller ikke i streng mening del af bekendelseskristteologien”. Trots att de alltså inte hör till ”bekändelseskristteologien” inkluderas de i textkorpus. Motiveringen till detta är att de haft ett *avgörande inflytande på lutherska kyrkans teologi och fromhetsliv*. Men om Nørgaard-Højens är den första som översatt nämnda avsnitt till danska kan man fråga sig hur stort deras inflytande egentligen varit i den danska folkkyrkans teologi och fromhetsliv. Mycket annat har väl också fått påverka de sistnämnda.

7 Wenz 1996, 221–222.

8 Wenz 1998, 62–63, not 5.

9 Wenz 1998, 68.

10 Wenz 1998, 237.

11 Wenz 1998, 437, not 224.

12 Wenz 1998, 242–243.

13 Wenz 1996, 13–44; 1998, 15–58.

När det gäller de väsentligaste tidigare versionerna till *Apostolicum* och *Nicænum* har Nørgaard-Højen tagit med dessa i sin utgåva av den danska folkkyrkans bekännelseskriterier med motiveringen att på så sätt göra det möjligt för läsaren att förstå hur de historiskt kommit till. I detta fall är det alltså främst ett *historiskt* intresse, som drivit fram deras intagning i bekännelseskriterierutgåvan. *Symbolum Chalkedonense* har åter inkluderats i utgåvan med motiveringen att den sakligt får anses vara kristenhetens väsentligaste kristologiska dokument. Denna gång har alltså ett *teologiskt-innehållligt* argument fått avgöra vad som tagits med. Om den sistnämnda bekännelsen säger Nørgaard-Højen, att den inte direkt hör till den danska folkkyrkans bekännelseskriterier.

Är man alltså strikt i fråga om begreppet ”bekännelseskriterier” för danska förhållanden, borde en del texter inte ha tagits med. Härmed vill jag under inga omständigheter förneka, att *Romanum*-varianterna just haft den historiska betydelse Nørgaard-Højen vill ge dem för *Apostolicums* och *Nicænums* uppkomst, inte heller att *Symbolum Chalkedonense* är kristenhetens väsentligaste kristologiska dokument, som också gör sig gällande i t.ex. *Athanasianum*.¹⁴

Om man emellertid – som Nørgaard-Højen väljer att vara – är mindre strikt, är det att förvänta sig, att denna hållning utöver det anförda också letts av andra motiv. Förordet till kommentardelen bekräftar detta. Här säger Nørgaard-Højen *expressis verbis*, att en klar brist på en uppdaterad lämplig kommentar till de ekumeniska bekännelserna, en kommentar som kunde användas i den teologiska grundundervisningen, drivit honom till att författa boken.

I den anförda motiveringen korsar sig olika intressen: att uppmärksamma den danska kåren av bekännelseintresserade på den substantiella betydelse de ekumeniska bekännelserna har i den danska folkkyrkans bekännelseskriterier och i kyrkornas möten med varandra – vilket skulle vara ett utslag av *kyrkligt och ekumeniskt tjänarinsinne* –, men också ett *vetenskapligt* intresse att genom de valda textvariationerna underlätta det akademiska teologiska studiet av bekännelserna. Med

dessa intressen förbinder sig ett *hermeneutiskt intresse* att på den moderna tidens villkor (”på vor tids betingelser”) behandla det till grund liggande kommentarmaterialet. Sistnämnda intresse yttrar sig sålunda, att symboliken bejakas som en klassisk teologisk disciplin samtidigt som det poängteras att den innevarande tiden är helt annorlunda än tidigare perioder i kyrkans och teologins historia.

Med det sistnämnda avses närmare bestämt den ekumeniska rörelsen och kyrkornas mångfaldiga kontakter till varandra. Förutom av ett starkt *ekumeniskt engagemang* leds Nørgaard-Højen därmed också av ett *upplysningsintresse*, som yppar sig däri, att han vill öppna den danska folkkyrkans ögon för dess bekännelsers *universalkyrkliga betydelse*. I Nørgaard-Højens kommentarframställning hör kyrka och bekännelse ouppslösligt ihop med varandra. Bekännelsen är kyrkans moderssköte i den meningen, att man inte kan föreställa sig en kyrka, som inte tror på den Herre den hyllar som människans och världens frälsare. Ingen bekännelse är definitiv i den meningen att den tro, som utlevs, inte skulle behöva differentierade formuleringar och konkretiseringar. Slutligen har Nørgaard-Højen också letts av det *pedagogiska* motivet att göra framställningen användbar i den teologiska grundundervisningen.¹⁵

Anser man allt detta vara berättigat i en utgåva av och kommentar till *Den danske folkekirkes bekännelseskriterier*, kommer mot en sådan bakgrund Nørgaard-Højens resultat att vara både betydelsefulla och högrelevanta. En kunnig och erfaren ekumeniker får sin röst hörd genom de två banden. Den teologiska och universalkyrkliga vikten av de ekumeniska bekännelserna understryks, likaså deras starka integrering i det danska bekännelsesammanhanget.

KOMMENTAR OCH JÄMFÖRELSE

En del frågor är jag dock benägen att ställa till det beskrivna företaget, vilka inte minst aktualiserats av både svenskt och finskt parallellarbete i fråga om de lutherska bekännelseskriterierna. Nørgaard-Højen hänvisar till Leif Granes danska översättning av

folkekirkens bekännelseskriter, av vilken översättning han själv dragit nytta med undantag av några ställen han lätt reviderat. Han nämner *Den Danske Lov 2–1*¹⁶ med dess ”bekendelsesforpligtelse”, som vid sidan av Skriften innehåller de redan vid namn nämnda officiella bekännelseskriterna. Ingenstans berör han dock den principiella frågan om de danska bekännelseskriternas officiella språk.¹⁷

För Finlands del har Kansanaho påpekat, att man inte i något förvaltningsorgan godkänt några officiella texter av den *Augsburgska bekännelsen* efter den svenskspråkiga texten vid Uppsala möte 1593, dvs. den text som ingår i *Confessio fidei*. R. R. Broocmans med kungligt mandat utgivna *Konkordiebok* från år 1730 ändrade inget i fråga om den *Augsburgska bekännelsens* officiella svenska språkdräkt.¹⁸

För övrigt har den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland sedan 1990 en ny tryckt av lägre instans än kyrkomötet auktoriserad finskspråkig översättning av *Konkordieboken*, vilken översättning utarbetats enligt riktlinjer av en av biskopsmötet tillsatt arbetsgrupp, som år 1977 föreslog att översättningsarbetet skulle börja.¹⁹ Den traditionellt bekännelseunderstrykande Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys åtog sig tryckningen av den färdiga översättningen. Tilläggas kan, att det inte finns någon officiell översättning av *Konkordieboken* för det svenskspråkiga Borgå stift, även om initiativ till detta gjorts. I den svenskspråkiga handboken finns översättningar av *Apostolicum och Nicenum* (dvs. *NC*). Vad Finland för tillfället alltså har är en finskspråkig översättning av *Konkordieboken*, som utgivits av ett privat förlag. Den har dock mera kyrklig anknytning än motsvarande svenska översättning utgiven av Samfundet Pro Fide et Christianismo.

Det som framför allt väcker förundran i fråga om planeringen och genomförandet av översättningsarbetet är, att man inte varit tillräckligt noggrann när det gäller att bestämma de dittillsvarande officiella bekännelseexterna, vilka som bekant också för Finlands del har en lång svenskspråkig historia. I Sverige gjorde Kjällerström bekännelseskriterna i svensk språkdräkt till föremål för studium²⁰ och senare har Eckerdal, Gerhardsson

och Persson ytrat sig om Svenska kyrkans bekännelsesdokument, men efter Broocmans med laglig kraft försedda svenskspråkiga utgåva av *Konkordieboken*²¹ har, varken i Sverige eller Finland, någon svenskspråkig officiell översättning av bekännelseskriterna sett dagens ljus. I Finland avgjorde man sig för att för den nya finskspråkiga översätt-

14 Här kunde påpekas, att Nørgaard-Højen (2000, 16) inte beaktat det med orden *Τοῦς δὲ λέγοντας* börjande sista stycket i den år 325 formulerade grekiska grundspråksversionen av *Symbolum Nicenum* (*N*). Jfr Jonkers 1954, 39; Persson 1985, 115.

15 Nørgaard-Højen 2000, 11–12; 2001, 18–20.

16 Nørgaard-Højen 2001, 46, not 29.

17 En oklarhet om detta skulle kunna ha till följd att *Den danske folkekirke* genom sin bekännelse både exkluderar och inkluderar *filioque*. Den skulle också kunna hamna i situationen att välja mellan å ena sidan det adjektiva *τὸ κύριον*, vars innebörd i fråga om den Helige Ande är ’härskande’, ’regerande’, ’länkande’ och som sådant har sin antropologiska motsvarighet i talrika på 300-talet levande och karismatiskt begåvade kristnas (mesopotamiska asketer) erfarenheter och förhärligande av Anden, å andra sidan den av Dionysios Exiguus (500-talet) betingade felöversättningen *dominum*, ’Herre’ – ett val med teologiska implikationer: ’Herre’ som Kristus-titel används i stället om den Helige Ande. Nørgaard-Højen beaktar (2001, 146–147) i sin kommentar det adjektiva *τὸ κύριον*, men problematiserar det inte i relation till den latinska *NC*. Ytterligare ett exempel på uppkommande problem: formuleringarna *τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων*, dvs. att Kristus är *avlad* av Fadern före all tid [da. *født af Faderen før alle tider*], och *γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα*, dvs. *avlad*, inte skapad [da. *født, ikke skabt*], vilka i *NC:s* grekiskspråkiga originalform exemplifierar kristen apologetik och uttrycker den i Jesus Kristus manifesterade gudomliga allmakten, motsvaras i den latinska versionen av *et ex patre natum ante omnia saecula*, dvs. *född* av Fadern före alla tider, och *genitum, non factum*, dvs. *avlad*, inte skapad. När det gäller differenserna mellan den grekiskspråkiga originalversionen och den latinska översättningen av *NC* stöder jag mig på Staats 1996, 23–25, 27–28, 77, 91, 94–104, 210.

18 Kansanaho 1980, 61.

19 Arbetsgruppens avgöranden görs här inte till föremål för värdering, eftersom jag tidigare utförligt och i kritiska ordalag behandlat ämnet. Kvist 1991, 224–228.

20 Kjällerström 1945, 253–271; 1962, 26–40.

21 Eckerdal m.fl. 1989, 119–145.

ningen lägga den tyska Göttingen-utgåvan, dvs. *Die Bekenntnisschriften der evngelisch-lutherischen Kirche* (1930) till grund. Vad man inte tillräckligt reflekterade över var, att man härmed fick officiella bekännelseskraftstexter, som intill den nya utgåvan aldrig haft officiell karaktär vare sig i svensk eller i finsk kyrkotradition, dvs. finskspråkiga översättningar av Luthers *Traubüchlin für die einfältigen Pfarrherrn*, *Das Taufbüchlin verdeutschet und aufs neu zugericht* och *Ein kurze Vermahnung zu der Beicht*. De två förstnämnda var omstridda redan i samband med den första tyska utgåvan, men togs med som särskilda bihang, dock inte i hela upplagan. Pirinen ifrågasätter deras inkluderande i bekännelseskrafterna.²²

VÄRDERING AV TEXTVAL

Efter denna i jämförelseavsikt gjorda utvikning är det möjligt för oss att konstatera, att Nørgaard-Højens motivering för att ta med *Taufbüchlin* och *Traubüchlin* i bekännelseskrafterna är en annan än den som varit vägledande för den nya finska översättningen av bekännelseskrafterna. Även om ett visst beroende av de principer, som utmärkt utgåvan av dessa arbeten i *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*, kan antas, är det dock de av Nørgaard-Højen anförda *sakliga skälen* för inklusion, som för honom vägt tyngst, inte en pauschal avgörelse för Göttingen-utgåvan. Tilläggas kan, att de två Luther-texterna (tre med hustavlan) utrymmesmässigt inte bereder några större problem i en bekännelseskraftssamling med endast ett fåtal bekännelseskrafter. Att de ur bekännelsesympunkt ansetts ha principiellt värde är ur intagningens synvinkel mera värt att notera. Enligt Pirinen har vigselformuläret troligen utan lov av författaren på boktryckarens försorg fogats till den första bokformiga upplagan av *Lilla katekesen*. Dopformuläret åter har uppenbarligen på boktryckarens försorg fogats till *Lilla katekesens* tredje upplaga.²³

Wenz har dryftat frågan om vilka texter han skall lägga till grund för sin bekännelseskraftsteologi. *Corpus doctrinae* i avslutad form är för honom den tyska *Konkordieboken* 1580. Närmare bestämt

är det fråga om *Apostolicum*, *Niceno-Constantinopolitanum*, *Athanasianum*, *CA*, *Apol*, *ASm*, *Tract*, som antogs i Schmalkalden som ett tillägg och som en komplettering till *CA* och som i *Konkordieboken* följer efter *ASm*, samt ytterligare *LK*, *SK* och *FC* (*Ep* och *SD*). Ytterligare nämner Wenz *Catalogus Testimoniorum* samt *Traubüchlin* och *Taufbüchlin* av Luther. Om *Catalogus* påpekar Wenz att den länge var ett omstritt appendix, vars syfte var att med hjälp av citat från kyrkofäderna visa *FC*-kristologins legitimitet. Om vigsel och doptexterna säger han, att de delvis bifogats till *Konkordieboken*.²⁴

Att allt detta ingår eller kan ingå (vigsel- och dopformulären) i *Konkordieboken* 1580 är inte tvivel underkastat. Inte desto mindre kan man fråga sig om den nyttiga *Catalogus testimoniorum* verkligen är att betrakta som en bekännelseskraft. Att man kan förhålla sig olika till denna fråga visar Pirinens ställningstagande i introduktionskapitlet till den nya finskspråkiga utgåvan av den Evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskrafter. Enligt Pirinen är det inte fråga om något som hör till själva bekännelsen, utan bara om en exempelsamling av grekiska och latinska kyrkofäders uttalanden, vilka bifogats *Konkordieboken* med syftet att visa, att den lutherska läran om kristologin överensstämmer med den gamla kyrkans dogma.²⁵ Eftersom Luthers vigsel- och dopformulär på tvivelaktiga grunder kommit med i en del av utgåvan av *Konkordieboken* 1580 kan, i enlighet med vad tidigare blivit sagt, också deras karaktär av uttryckliga och gemensamt antagna lutherska bekännelsestexter, så nyttiga de än är för luthersk tolkningsmiljö, ifrågasättas.

En värderare, som inkluderar frågor om bekännelsestexters legitimitet och officiella status som grund för teologiskt-substantiella ställningstaganden, kan uppriktigt glädja sig åt att Wenz och Nørgaard-Højen så emfatiskt understryker en saklig integrering av de tre gammalkyrkliga bekännelserna i sina respektive helhetsverk om kyrkligt recipierade lutherska bekännelseskrafter och deras teologi. Denna integrering sker dock rätt olikartat, vilket i deras verk betingar de karakteristiska utgestaltningarna. Nørgaard-Højen har ju inte producerat ett verk om den evangeliska-lutherska kyrkans bekännelse-

skrifter utan om den danska folkkyrkans bekännelseskriterier och med det därmed förutsatta betydligt ringare antalet bekännelseexter får de gammal- och medeltida kyrkliga bekännelseexterna redan i textbandet, men sedan genom särbehandlingar också i kommentarbandets tredje, fjärde och femte kapitel, en särskild synlighet, som i motsvarande form inte förekommer i Wenz' verk om *Konkordiebokens* betydligt flere lutherska bekännelseskriterier.

Nørgaard-Højen leds av ett intresse att också säga något om de gammal- och medeltida kyrkliga bekännelsernas historiska tillblivelse – och slår på denna punkt in på en helt annan väg en Wenz. I en not säger Wenz rakt ut, att han för sin del omfattar en sådan syn, att historiska avsnitt om de gammalkyrkliga symbolerna inte alls hör med till en inledning till den lutherska kyrkans symboliska böcker – detta trots att historisk introduktion till *Konkordieboken* annonseras i underrubriken till hans verk. Enligt Wenz skall det räcka med att visa, hur den historiska utvecklingen lett till att de införlivats med *Konkordieboken*.²⁶ Han följer i denna fråga Th. Kolde och hänvisar för komplettering till särartiklar om nämnda bekännelser i *Theologische Realenzyklopädie*.

TEOLOGI I UTGESTALTNING I

Saklig överensstämmelse leder inte till samma konkreta utförande och studium av gemensamt accepterat textmaterial. Vad som för Nørgaard-Højen enligt det ovan sagda ter sig som en närmast självklar sak, uteblir hos Wenz. I hans storslagna verk, som inte är en kommentar utan en kyrkligt orienterad evangelisk-luthersk bekännelsekriststeologi, skisseras i stället en idé om *Konkordieboken* som ett kristligt vittnesbörd uttryckt genom en skriftutläggning i kontinuitet med de gammalkyrkliga symbolerna (avsnitt I). De främsta exemplen på en sådan skriftutläggning utgörs av Luthers katekeser (avsnitt II). Den wittenbergska reformationens ursprungliga insikt och den fundamentala bestämningsgrunden för dess teologi lyfts fram i katekesernas huvudstycken, som dock begränsas till de tre som gällde tills Wittenberg-reformationen från och med 1525

tillade dopet och sakramenten, dvs. *De tio buden*, *Credo* och *Fader Vår*. Genom att göra så, bekräftas enligt Wenz det som är konstitutivt och ouppgivbart för den evangeliska tron, nämligen kontinuitetssammanhanget med det helhetskristna vittnesbördet.

Är det vad Luther säger om *De tio buden*, *Credo* och *Fader Vår* tillräckligt för att manifestera helhetssammanhanget med den kristna tron? Kommer *Nicenum* tillräckligt till uttryck i bekännelseskriterierna genom att uppmärksammas först i samband med behandlingen av problematiken kring treenighet och frälsning i *CA* och *ASm* (§ 9)? Eller *Athanasianum*? Eller är det så – om man får vara djärv att fråga – att det helhetskristna vittnesbördet skall förstås som det som står i samklang med den evangelisk-lutherska tron och att vad andra gör gällande egentligen faller utanför – all skönjbar ekumenisk öppenhet till trots? Genom att skilt för sig kommentera alla tre forn- och medeltida kyrkliga bekännelser kommer Nørgaard-Højen åtminstone med hänsyn till utövat praktiskt bruk närmare det helhetskristna och kan utförligare kommentera också sådant som man i den östliga kristenheten värjer sig emot – jag tänker på *filioque*-problematiken. Även om ordet *filioque* nämns i Wenz' framställning²⁷, är det symptomatiskt att det som benämning på motsvarande ekumeniska diskussionsämne saknas i Wenz' sakregister.

De kvarvarande huvudstyckena om dopet och nattvarden kommer hos Wenz med i det avsnitt som gäller den evangeliska tron (avsnitt III), och då i en sambehandling omfattande *CA*, *Apol*, *ASm* och *Tractatus*. Här ligger fokus på *CA* och *Apol* och vad som utförs om den evangeliska tron sker så, att *CA* hålls fram som den grundbekännelse utifrån vilken alla övriga bekännelseskriterier läses och tolkas. Där-

22 Pirinen 1990, 15–27, spec. 22. Till hela problematiken i historiskt perspektiv, se Kvist 1991, 215–228.

23 Pirinen 1990, 22.

24 Wenz 1996, 20–21.

25 Pirinen 1990, 26.

26 Wenz 1996, 29, not 2.

27 Wenz 1996, 581.

med är i Wenz tolkning ett orienteringssammanhang givet, som motiverar ståndpunkten att det inte råder någon saklig eller begreppslig oförenlighet mellan den ireniska *CA* och de polemiska *ASm*. Wenz betonar, att när *CA* är en hermeneutisk nyckel till den evangeliska tron detta inte förminskar betydelsen av *ASm*, som ju är ett vittnesbörd om vad som för Luther framstod som mest väsentligt. I den sjunde paragrafen behandlar Wenz *CA* och *Apol*, för att i paragraf åtta ta upp Luthers ställning till *CA*, *ASm* och *Tractatus*.

Substansfrågor i den evangeliska tron behandlas i den nionde paragrafen, som gäller den treenige Guden och frälsningens förmedling. I denna paragraf fäster Wenz uppmärksamhet på centrala frågor såsom t.ex. Gud i Kristus, Andens verkan i det lekamliga ordet, dopet, boten, absolutionen och satisfaktionsfrågan. I paragraf tio behandlas syndarens rättfärdiggörelse under delteman såsom syndens fördärvande makt, viljefrihet och syndens orsak, skuldmedvetande och ånger, rätt bot, begreppet rättfärdiggörelse, självrättfärdiggörelsens förkastlighet, trons rättfärdighet samt tro och kärlek. Kyrkan och dess ämbete behandlas i paragraf 11 i tio underavdelningar, bl.a. kyrkan som *congregatio sanctorum*, kyrkans fördoldhet, kyrkans enhet och dess kriterier, kyrkans nådemedelsämbete, ordination och ordinationsfullmakt, kyrkoordning och episkopal jurisdiktion, kyrklig enhetstjänst samt kyrkan och det världsliga regementet.

I avsnitt IV ”Lutherische Konfession” behandlar Wenz *Konkordieformeln* med det uttalade syftet att visa, att en konfessionalisering i betydelsen av en specifik lutherdom utgör en beståndsdel av Wittenberg-reformationen, men att den likväl bara är ett element eller moment i denna bekännelsebildning utan att helt och hållet kunna bestämma densamma. Wenz konstaterar att tiden gått förbi idén om *Konkordieformeln* som rättsnorm,²⁸ men att nu som förr den regel är relevant, enligt vilken bekännelsegemenskap under evangelisk-lutherska betingelser är väl möjlig utan *Konkordieformeln*, men inte emot den.²⁹

I det fjärde avsnittet behandlas *Konkordieformeln*s teologi (§13) i sex underavsnitt: arvsynd och

viljeförvändhet, Kristi rättfärdighet och goda gärningar, förhållandet mellan lag och evangelium och problemet gällande tertius usus legis, nattvarden och Kristus-presens, Kristi nedstigande till dödsriket och frälsningspredestination samt in statu confessionis.

SAKKONTEXT OCH TOLKNINGSALTERNATIV

I en artikel ”Lokalförsamlingen i teologisk belysning” från år 1989 har jag framhållit betydelsen av att *CA* tolkas med hjälp av vad jag kallar ”längdsnittsmetoden”, varmed jag avser att dess olika artiklar tolkas i ett helhetssammanhang, närmare bestämt så, att tolkningen av en artikel i *CA* sker under beaktande av andra för artikelinnehållet relevanta artiklar i *CA* och därtill med beaktande av motsvarande innehåll i andra lutherska bekännelsestexter. Tvärsnitt, dvs. resultat, som åstadkoms genom närmast isolerade djupborringar i enskilda bekännelsestexters artiklar, kan nämligen inte ensamt för sig ge tillförlitlig kunskap om nämnda artiklars teologiska innehåll.³⁰ Man observerar i det föregående, att Wenz inte slaviskt följer artikelordningen i *CA*, utan samlar olika artikelinnehåll under inkluderande av också andra bekännelsestexter (t.ex. *Tractatus* och *ASm*) till större tematiska storheter.³¹ Detta påminner om vad jag kallat längdsnittsmetoden. Jag säger ”påminner”, eftersom det inte är fråga om precis samma sak. I samband med att Wenz i fotnoten 3 i ”Einleitung I” understryker betydelsen av *ASm* i relation till *CA*, är han angelägen om att framhålla, att *CA* också i sådana lokal- och territorialkyrkor, som inte recipierat hela *Konkordieboken*, inte skall ses som isolerad. Enligt Wenz är hela utformningshistorien av en evangelisk konfessionskyrka faktiskt present, tillika med de därmed förbundna avgränsningarna, även om dessa inte ännu direkt på så sätt är uttalade i *CA*. Skärpta avgränsningar av senare datum måste mätas med *CA*:s och *LK*:s positiva läroutsagor, inte tvärtom. Ett ställningstagande av detta slag kan verka litet kryptiskt: å ena sidan skall *ASm*:s betydelse som en sammanfattning av Luthers teologi inte förminskas

i relation till *CA*, å andra sidan skall senare skärpta avgränsningar mätas med *CA*:s och *LK*:s positiva läroutsagor.

Utsträcker man emellertid reflektionen över bekännelsernas sakrelationer ett steg längre än Wenz blir utfallet ett annat. Eftersom de tre gammalkyrkliga bekännelserna sakligt hör med till *Konkordieboken* och alltså är en integrerad del av den, skulle också om de gammalkyrkliga bekännelserna analogt kunna sägas, att de inte skall ses som isolerade och att hela utformningshistorien fram till en evangelisk konfessionskyrka faktiskt är present i nämnda bekännelser, även om den inte direkt är uttalad i dessa. *Mutandis mutatis*: å ena sidan får den övriga *Konkordiebokens* värde inte förminskas i relation till de gammalkyrkliga bekännelserna, å andra sidan skall alla senare skärpta avgränsningar i den övriga *Konkordieboken*, alltså också de betydelsefulla texterna *CA* och *Lilla katekesen*, mätas med de gammalkyrkliga bekännelsernas positiva läroutsagor.

Härmed harmonierar *Konkordiebokens* utsagor om de tre gammalkyrkliga bekännelserna, särskilt *Nicenum*, som bekännelser uttryckande den rättrogna sanna kyrkans enhälligt och allmänt omfattade lära och som ett värn mot kätterier, vilka i strid med dessa bekännelser införts i Guds kyrka och om *CA*, ”vår tids symbolum”, som ett uttryck för en enhällig övertygelse och förklaring av den kristna tron mot påvedömetets förfalskningar i analogi med det sätt, på vilket *Nicenum* tidigare återopades för samma sak.³²

I en framställning av teologin i den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskriterier är det mot denna bakgrund med saken helt överensstämmande att *Konkordieboken* – såsom Wenz också gör – förstås som en skriftutläggning i kontinuitet med de gammalkyrkliga symbolerna. Eftersom de i alla fall utgör en synnerligen betydelsefull integrerad del av de lutherska bekännelseskriterierna, vill jag dock ställa den principiella frågan, om det finns sakliga skäl att lämna dessa bekännelser utan självständig behandling i en luthersk bekännelseskriteriologi. Visserligen kan det synas förmätet att förvänta sig en sådan. Är det inte tillräckligt med 1535 sidor?

Existerande självständiga behandlingar är rätt omfångsrika, t.ex. Staats' historiska och teologiska

-
- 28 Wenz 1996, 31. I denna fråga intar den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland en annan hållning. Till skillnad från Sverige fick Storfurstendömet Finland år 1869 en ny kyrkolag, vars bestämmelser om kyrkans bekännelse går igen i de senare kyrkolagarna av år 1964 och 1993. Enligt KL 1686 är den kristna läran och tron *grundad* i Guds heliga ord, *författad* i de tre huvudsymboler och i den oförändrade Augsburgska bekännelsen, *antagen* på Uppsala möte 1593 och *förklarad* i hela *Konkordieboken*. I KL 1869 skiljer sig den principiella rättsliga bestämmelsen principiellt från bekännelseparagrafen i KL 1686 däri, att ”den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland bekänner sig till den kristliga tro, som grundad i Guds heliga ord, det Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, är uttalad i den äldsta kyrkans tre huvudsymboler samt i den oförändrade Augsburgska bekännelsen och övriga den lutherska kyrkans i den så kallade *Konkordieboken* upptagna bekännelseskriterier, och fasthåller såsom bekännelsens högsta lag den i dessa bekännelseskriterier klart uttryckta orubbliga sanningen, att Guds heliga ord är enda rättesnöret, varefter all lära i kyrkan skall prövas och bedömas.” Det innehållsligt mot bekännelseparagrafen (§ 1) i KL 1869 svarande citatet följer här ortografin i KL 1964, § 1. Senare har bestämmelsen om bekännelsen fördelats mellan KL 1993 och den med den sammanhängande kyrkoordningen 1993. I kyrkoordningen har de tidigare kyrkolagarnas uttryck ”bekännelsens högsta lag” och ”den i dessa bekännelseskriterier klart uttryckta orubbliga sanningen, att Guds heliga ord är enda rättesnöret” ersatts med uttrycken ”kyrkan fasthåller som sitt högsta rättesnöre den i dessa bekännelseskriterier uttryckta principen, att all lära i kyrkan skall prövas och bedömas enligt Guds heliga ord”. (KO 1993, I:1 §). I dessa bestämmelser är det alltså inte bara såsom i KL 1686 fråga om att den kristna tron, såsom den är författad i de tre huvudsymboler och Augsburgska bekännelsen, *förklaras* genom de i *Konkordieboken* ingående bekännelsetexterna, utan om att den bibliskt *grundade* kristna tron är *uttalad* i *Konkordiebokens* alla bekännelsetexter. Den principiella ändringen följer Frans Ludvig Schaumans kyrkolagsförslag från år 1863. *Uppsala mötes beslut* 1593 fanns inte mera med i KL 1869 och sedan RF 1919 ersatte RF 1772 nämns mötesbeslutet inte mera i finländsk lagstiftning. Kansanaho 1980, 60–61; Kansanaho 1990, 8; Pirinen 1980, 58; Pirinen 1990, 26–27; Kvist 1991, 216–217. Se även Josefson 1957, 11–13.
- 29 Wenz 1996, 31.
- 30 Kvist 1989, 38–43.
- 31 Kvist 1996, 549.
- 32 Epitome, Von dem summarischen Begriff, 2–3; Solida declaratio, Von dem summarischen Begriff, 4–5.

framställning om *NC* omfattar 363 sidor.³³ I *TRE* upptar framställningarna om de gammalkyrkliga bekännelserna 63 sidor. Här är min avsikt dock inte att göra några beräkningar om vilka omfångs-, tids- och arbetsmässiga följder en dylik inklusion av självständiga behandlingar kunde ha, utan bara att framhålla den *principiella synpunkten* att också historiska aspekter inkluderande *särstudier* av de gammalkyrkliga bekännelserna, särskilt *Nicenum*, *i sak* hör med till en luthersk bekännelseskristologi. Också de möjligheter Wenz håller öppna mot en utveckling av bekännelsen och mot vår tids eumenik och likaså tanken på att bekännelsen enligt honom inte skall förstås som ett uttryck för slutlig sanning hade kanske kunnat anföras som motiv för *särstudier*.

Efter att ha gjort detta principiella påpekande vill jag dock tillägga, att jag, när synpunkter av ett mera praktiskt slag tas med i bedömningen, har förståelse för den lösning Wenz gått in för. Arbetsekonomi är det åtminstone fråga om.

Till denna synpunkt kommer ytterligare en och jag fokuserar då särskilt på *Nicenum*, som i vår tid fått en allt viktigare betydelse i kyrkornas ekumeniska strävanden: Det förhåller ju sig faktiskt så, att denna bekännelse inte är isolerad endast i relation till utformningshistorien av evangeliska-lutherska kyrkor, utan också i relation till utformningshistorien av många andra större och mindre kyrkor i världen av i dag. På samma sätt som man på lutherskt håll framför allt genom de gammalkyrkliga bekännelserna varit angelägen om att framhålla förbindelsen till den gamla kyrkans gemensamma tro och trosavgöranden, så är en motsvarande hållning karakteristisk för t.ex. den katolska kyrkan och de ortodoxa kyrkorna. Härtill kommer, att de gammalkyrkliga bekännelserna inte heller står isolerade i förhållande till sin egen samtids religiöst-teologiska överväganden. När man företräder uppfattningen, att de gammalkyrkliga bekännelserna ger del i det gemensamma kristna arvet, blir kruxet den nödvändiga frågan vad det gemensamma kristna arvet sist och slutligen är med tanke på att olika konfessioner betraktar detta arv ljuset av sina egna traditioner. Finns det t.ex. ett gemensamt arv i form av en gemensam teologi i fråga om tolkningen

av kyrkan som en, helig, katolsk och apostolisk eller när det gäller treenigheten eller problematiken kring *filioque*?

Med den här skisserade bakgrunden kommer synen på den kyrkliga teologiska kontinuiteten med de gammalkyrkliga symbolerna till en del att bli gjord till föremål för fördjupat övervägande. Också det faktum att dessa symboler inte med all tydlighet behandlar t.ex. frågorna om sakramenten utöver konstaterandet av en gemenskap med det heliga, det kyrkliga ämbetet eller den explicita innebörden av kristen kärlek eller av fri vilja minskar något deras betydelse som ett hävdad i teologisk-substantiell mening gemensamt bekännelseunderlag. I den mån alltså en längdsnittsmetod gör sig gällande i en teologi, som i kontinuitet med de gammalkyrkliga bekännelserna, särskilt *Nicenum*, men också med *Apostolicum*, skall komma till uttryck i den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskrifter, är dess tillämpning dock till dessa delar begränsad. Att metoden dock i sak kommer till användning i Wenz' framställning, visar hans övriga artiklar i *CA* inkluderande kommentarer till *CA:s* artiklar.

TEOLOGI I UTGESTALTNING II

Både Wenz och Nørgaard-Højen pläderar för en substantiell teologi även om deras respektive framställningar av till grund liggande textmaterial betingar en del skönjbara skillnader i fråga om utgestaltning. Nørgaard-Højen har till skillnad från Wenz framför allt producerat en kommentar, inte en teologi, men – som framför allt det första kapitlet om kyrka och bekännelse ger vid handen –, finner även Nørgaard-Højen det angeläget att yttra sig om teologins *prima principia* i kyrkliga bekännelsesammanhang. Symboler och bekännelseskrifter är – säger han – en sammanfattning av den kristna läran i överensstämmelse med Skriften. Nørgaard-Højen förstår dessa som *verba abbreviata* och som inbegrepp av Kristus som lagens ände och kärleksbudskapets bärare, vidare som hermeneutiska regler för tolkningen av evangeliet.

Principiellt avspeglar bekännelserna urförsamlingens och Skriftens förståelse av Jesus och är där-

med kriterier för teologin och den kyrkliga förkun- nelsen och undervisningen. Ett symbolum eller en bekännelseskrift kan därmed också användas som ett kriterium när det gäller att skilja mellan sann och falsk lära. Nørgaard-Højen framhäver ytterli- gare, att ett *symbolum* eller en bekännelseskrift är ett uttryck för en bestämd epoks eller ett bestämt områdes förståelse av den kristna tron, en förståelse som dock alltid är förbunden med kravet på ekume- nisk, dvs. universal, allmännelig giltighet. *Confes- sio Augustana* kan här stå som ett bra exempel. I sin verkningshistoria har denna bekännelseskrift enligt Nørgaard-Højen blivit en bekännelseskrift för vad han kallar den lutherska partikulärkyrkan, men ur- sprungligen var den förbunden med anspråket på att vara – och i detta instämmer man gärna – en bekän- nelse för den ena, heliga, katolska och apostoliska kyrkan. Med uttrycket ”partikulärkyrka” utsträcker Nørgaard-Højen implicit och i applicerande syfte – så kan man se det – den diskussion om relation- en ”universalkyrka” och ”partikulärkyrka”, som i den romersk-katolska kyrkan förts mellan Walter Kasper och Joseph Ratzinger, till att gälla även re- lationen mellan den romersk-katolska kyrkan och lutherska kyrkor.

Teologin är därmed för Nørgaard-Højen först och främst och huvudsakligen den teologi som kommer till uttryck i utövningen av en bekännelse med ekumeniskt-universella anspråk. Så förstädd aktualiseras teologin varje gång olika moment i en sådan bekännelse kommenteras.

För Nørgaard-Højen har ett beaktande av de forn- och medeltida kyrkliga bekännelserna i form av särskilt anslutna kommentarer till var och en av dessa inte berett något praktiskt eller arbeteeko- nomiskt problem. Det länder honom onekligen till förtjänst. Han har dock i jämförelse med Wenz haft en enklare uppgift i den meningen, att den danska folkkyrkans bekännelseskrifter är färre till antalet än i Göttinger-utgåvan, som ligger till grund för Wenz’ framställning.

Därmed har Nørgaard-Højen också bestämt *prima principia* för struktureringen av av kommentardelen av sitt verk: i kapitlen 3–5 kommenteras de forn – och medeltida kyrkliga bekännelserna,

medan de reformatoriska bekännelserna kommenteras i kapitlen 6–20, varav kapitlen 6–19 behandlar *CA* och det tjugonde kapitlet Luthers *LK*. Kom- mentarerna till *CA* följer i stort sett bekännelsens egen artikelindelning, varvid det jag kallat längd- snittsmetod får en konkret tillämpning. Artiklarna kommenteras inte bara genom att sättas i relation till varandra, utan också till Roms och Konstanti- nopels reaktioner på bekännelsens innehåll. På så sätt understryker Nørgaard-Højen *CA* som ett ut- tryck för den ena, heliga, katolska och apostoliska kyrkan, dvs. bekännelsens ekumeniska karaktär. Förutom att Nørgaard-Højens eget kända ekume- niska engagemang avspeglar sig i dylika betoningar betjänar han genom sin explicit uttalade strävan också de kyrkliga enhetssträvandena i dagens eku- meniska rörelse. Nørgaard-Højens syn på också den lutherska partikulära kyrkans i sak universella och ekumeniska karaktär får till och med ett något överraskande uttryck genom den i slutet av kom- mentardelen befintliga översikten av ekumeniska koncilier enligt romersk-katolsk räkning.

Nørgaard-Højen har – i viss motsättning till Luther – en stark tilltro till att en innehållsbestäm- melse av kyrkornas aktuella bekännelse principiellt kan överlätas på ett ekumeniskt koncilium.³⁴ Detta skall dock inte ses som stående i motsättning till att han finner förverkligandet av tanken på en eku- menisk trosbekännelse vara ett icke-överbevisande företag.³⁵ Med Wenz har Nørgaard-Højen det ge- mensamt, att de i sina framställningar inkluderar kyrkliga reaktioner och motreaktioner i syfte att genom den utmålade historiska kontexten ge det reformatoriskt-begreppsliga ökad pregnans. En- ligt Wenz är en teologisk sysselsättning med den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskrifter inte bara *förbunden* med ekumeniska intentioner – den är *i sig själv* ekumenisk.³⁶

33 Staats 1996.

34 Nørgaard-Højen 2001, 24

35 Nørgaard-Højen 2001, 36.

36 Wenz 1998, 16, 300–314; 552–559.

SAMMANFATTNING

I det föregående har Gunter Wenz' och Peder Nørgaard-Højens verk om lutherska bekännelseskriterier blivit värderade. Värderingen har inbegripit olika element. Ett första steg var att orientera sig fram till en lämplig värderingsplattform genom att göra sig bekant med tidigare värdering av motsvarande slag. I detta syfte erbjöd den av Wenz själv företagna hittills mest omfattande värderingen av tidigare utgåvor av lutherska bekännelseskriterieteologier ett lämpligt material. Enligt Wenz' historiskt-hermeneutiska principkriterier är varje bekännelseskriterieteologi att betrakta som dialogbidrag i en fortgående tros- och sanningsuttydande process. Nästa steg i värderingen blev att bestämma villkoren för den egna värderingen. En extern oberoende värdering framstod som den mest ändamålsenliga med tanke på det till grund liggande bekännelseskriteriematerialet i de två till värdering tagna helhetsframställningarna. Värderingen omfattade frågan om värderingsföremålets kommensurabilitet och i vilken mån respektive författare låtit texternas teologiska relevans komma till uttryck i sina verk. För utrönande av detta fokuserades framställningen på syftena och den olika karaktären av de båda verken samt på de lösningar, som med nödvändighet föregått nedskrivningsprocesserna. Eftersom Nørgaard-Højens framställning gäller *Den Danske Folkekirkes bekendelseskriterier* vilar den till skillnad från Wenz' på ett färre antal bekännelseskriterier, vilket betingat att de tre gammal- och medeltida kyrkliga bekännelserna fått en större självständig teologisk uppmärksamhet än hos Wenz, som närmar sig dem via Luthers katekeser. Detta förhållande avspeglar sig i den grad av uppmärksamhet *filioque*-frågan får i respektive författares verk. Gemensamt för vardera är att de integrerar de nämnda bekännelserna i sina framställningar.

Värderingen av textvalen tog fasta på författarnas olika hållning till inkluderandet av Luthers *Taufbüchlein* och *Traubüchlein* som grund för sina framställningar. Nørgaard-Højen åberopade sakliga skäl för inklusionen, medan Wenz konstaterade att de delvis bifogats *Konkordieboken*. Strikthet i

fråga om begreppet bekännelseskriterier hade kunnat motivera ett exkluderande av *Symbolum Romanum* och *Symbolum Chalkedonense* ur de danska bekännelseskriterierna. Som jämförelse gjordes en utveckling till den Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland bekännelseskriterier, i vilka Luthers dop- och vigselböcker tillika med *Luthers korta förmaning till bikt* medtagits under hänvisning till att de förekommer i den tyska *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*. Till skillnad från Nordens övriga lutherska kyrkor har *Konkordieformeln* i Finlands lutherska kyrka status som officiellt normerande bekännelseskriterier. Också sårfrågan om bekännelsernas officiella språkdräkt i den danska folkkyrkan kommenterades.

Nørgaard-Højen har producerat en *kommentar*, som haft till syfte att ta till vara olika synpunkter, från pedagogiska till kyrkligt-teologiska, ekumeniska till och med vetenskapliga. Wenz åter har producerat en genomtänkt *teologi*. Trots differenserna i syfte och textunderlag är bådas verk guldgruvor för bekännelseskriteriesintresserade både historiskt och systematiskt. De är mycket grundliga och kompetenta arbeten, vars författare är insatta i äldre och nyare forskning på området. Dogmatisk och ekumenisk kringssyn kännetecknar framställningarna. Wenz' verk innehåller mera begreppsligt-principiella hermeneutiska och distansierande överväganden än Nørgaard-Højens och är också betydligt mera svärläst än Nørgaard-Højens. I den sistnämndes arbete är fokus mera inriktad på det ekumeniskt-universella än vad som är fallet i Wenz' alster, i vilket den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelseskriterier skall tolkas som den ena, heliga, katolska och apostoliska kyrkans bekännelseskriterier. Jag säger ”mera” – ty man kan inte säga, att den ekumeniska öppningen skulle saknas hos Wenz. Dennes verk som en framställning av teologin i den evangeliska-lutherska kyrkans bekännelseskriterier är mera systematiskt orienterat än Nørgaard-Højens verk. Jag säger igen ”mera”, ty man kan inte säga, att den sistnämndes text- och kommentarverk saknar eller negligerar systematiska synpunkter. Vardera tar fasta på det väsentliga i luthersk bekännelsesteologi. Vad mera kan man önska sig i kyrkligt-akademisk miljö?

FÖRKORTNINGAR

Apol	Apologia Confessionis Augustanae
Apostolicum	Symbolum Apostolicum; Den apostoliska trosbekännelsen
ASm	Schmalkaldiska artiklarna
Athanasianum	Den athanasianska trosbekännelsen
CA	Confessio Augustana; Den augsburgska bekännelsen
Catalogus	Catalogus Testimoniorum; Förteckning över vittnesbörd
Chalcedonense	Symbolum Chalcedonense
Credo	Trosbekännelsen
Ep	Epitome; Sammanfattning
FC	Formula Concordiae; Konkordieformeln
KL	Kyrkolag
KO	Kyrkoordning
LK	Luthers lilla katekes
N, Nicænum	Symbolum Nicænum; Nicenum; Den nicenska trosbekännelsen
NC, Niceno-Constantinopolitanum	Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum; Den nicensk konstantinopolitanska trosbekännelsen; kort: Nicenum
RF	Regeringsform
SD	Solida declaratio; Samfällid förklaring
SK	Luthers stora katekes
Tract	De potestate et primatu papae; Om påvens makt och överhöghet
TRE	Theologische Realenzyklopädie

KÄLLOR

NØRGAARD-HØJEN, PEDER

2000 *Den Danske Folkekirkes bekendelsesskrifter: Tekst og oversættelse*. København: Forlaget ANIS.

2001 *Den Danske Folkekirkes bekendelsesskrifter: Kommentar*. København: Forlaget ANIS.

WENZ, GUNTHER

1996 *Theologie der Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche: Eine historische und systematische Einführung in das Konkordienbuch. I*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

1998 *Theologie der Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche: Eine historische und systematische Einführung in das Konkordienbuch. II*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

LITTERATUR

BEKENNTNISSCHRIFTEN

1979 (1930) *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche: Herausgegeben im Gedenkjahr der Augsburgischen Konfession 1930*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

ECKERDAL, LARS & GERHARDSSON, BIRGER & PERSSON, PER ERIK

1989 *Vad står Svenska kyrkan för?* Stockholm: Verbum.

JONKERS, E.J. (RED.)

1954 *Acta et Symbola Conciliorum quae saeculo quarto habita sunt*. Leiden: E.J. Brill.

JOSEFSON, RUBEN

1957 "Inledning". *Svenska kyrkans bekännelseskriter*. Utg. av Samfundet Pro Fide et Christianismo. Stockholm: Svenska kyrkans Diakonistyrelses bokförlag, 9–30.

KANSANAHO, ERKKI

1980 "Augsburgin tunnustuksen suomenkieliset käännökset". *Augsburgin tunnustus*. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura, 60–71.

1990 "Tunnustuskirjojen suomenkset". *Evangelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat*. [Helsinki]: SLEY-KIRJAT, 7–14.

KJÖLLERSTRÖM, SVEN

1945 "Vår kyrkas bekännelseskriter i svensk språkdräkt". *Svensk teologisk kvartalskrift* 21, 253–271.

1962 "Svenska kyrkans bekännelseskriter". *Svensk teologisk kvartalskrift* 38, 26–40.

KVIST, HANS-OLOF

1989 "Lokalförsamlingen i teologisk belysning". *Teologinen aikakauskirja/Teologisk tidskrift* 114, 38–43.

1991 "Probleme der Bekenntnisbildung in Schweden-Finnland seit der Reformation". *Festschrift zum 70. Geburtstag von Professor Dr.*

Hans-Walter Krumwiede. Hrsg. Inge Mager.
*Jahrbuch der Gesellschaft für niedersächsische
Kirchengeschichte* 89, 215–228.

PERSSON, PER ERIK

1985 "Den kristna bekännelsens då och nu". *Kyrkans bekännelsefråga*. Malmö: Liber Förlag, 107–200.

PIRINEN, KAUKO

1980 "Augsburgin tunnustuksen synty ja vastaanotto". *Augsburgin tunnustus*. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuus seura, 51–59.

1990 "Luterilaisen kirkon tunnustuskirjat". *Evanke-
lis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat*. [Helsinki]: SLEY-KIRJAT, 15–27.

PÖHLMANN, HORST GEORG & AUSTAD, TORLEIV & KRÜGER,
FRIEDHELM

1996 *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften*. Gütersloh: Chr. Kaiser/Gütersloher Verlags-
haus.

STAATS, REINHART

1996 *Das Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel: Historische und theologische Grundlage*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.